

Geçmişte adına kantolar yazılan İstanbul faytoncuları

Şimdiki temsilcileri, Üsküdarlı Aşık Râzi'nin fayton sürücülerini dile getiren manzumesindeki "yosma hanımları divaneye döndüren tuvana delikanlıları" pek anımsatmayan Büyükkada, Heybeliada ve Burgazada faytoncuları, bugünü anlatıyorlar.

Cezmi Ersöz

● Bir zamanlar İstanbul'da, tulûat tiyatrolarının cazip tiplerinden biri sayılan faytoncular, yalnızca Adalar'da değil, tüm kent ulaşımında uzun bir süre önemli bir ihtiyacı karşıladılar. Zamanla, kapalı ve körüklü faytonlar kalktı, tenteler kullanılmaya başlandı.

Büyükkada faytoncuları arasındayız. Mekân, faytoncuların kahvesi. Hüsamettin Akarçay (52) şarşın, kısa boylu, akıllı görünümlü:

Kardeşim, bizde sorun mu istersin. Bir atın tanesi olmuş 500-600 bin lira; at arıyorum bulamıyorum. Bir de şimdi başımıza bir vergi çıkardılar, bir yılda 80 bin lira götürü vergi veriyoruz. Kazancımız ne ki, ne verelim! Zaten yılda 700-800 bin lira para kazanıyoruz. Bunun da bir kısmı yeme gidiyor. Eskiden bu vergi yoktu, yeni çıktı. İstanbul'daki arabacıardan alamıyorlarmış. Benim 4 tane atım var. Günde 5.000 lirahk yem veririm, yine yetiştiremem. 30 yıldır Büyükkada'dayım

ben, böyle sıkıştığımı hatırlamıyorum...

Mehmet Özdemir (40) zayıf, erken yaşta çökmüş, kır saçlı, heyecanlı:

... Atlar pahalılaştı kardeşim. Bir de hastalandılar mı, bizi bir korku alır. Çünkü at Allah göstermesin ölürse, o sezonluk kazancımızı alıp götürür; boşa çalışmış oluruz. Aslında benim ve arkadaşlarımdan en çok şikâyet ettikleri konu, ahırlarımızda 10'a yakın Çingene ailesinin oturması.

Kardeşim bu Çingene karıları benekli olur.

Nasıl mı? Damgalı yani, evliya bile baştan çıkarırlar. Önüne gelenle yatarlar. Sonra çok pistirler, bakımsızdırlar. Sabah onları görmüyor muyum, kan beynime sığıyor, atları ahırdan almadan geri dönüyorum. İlgili mercilere başvurduk,

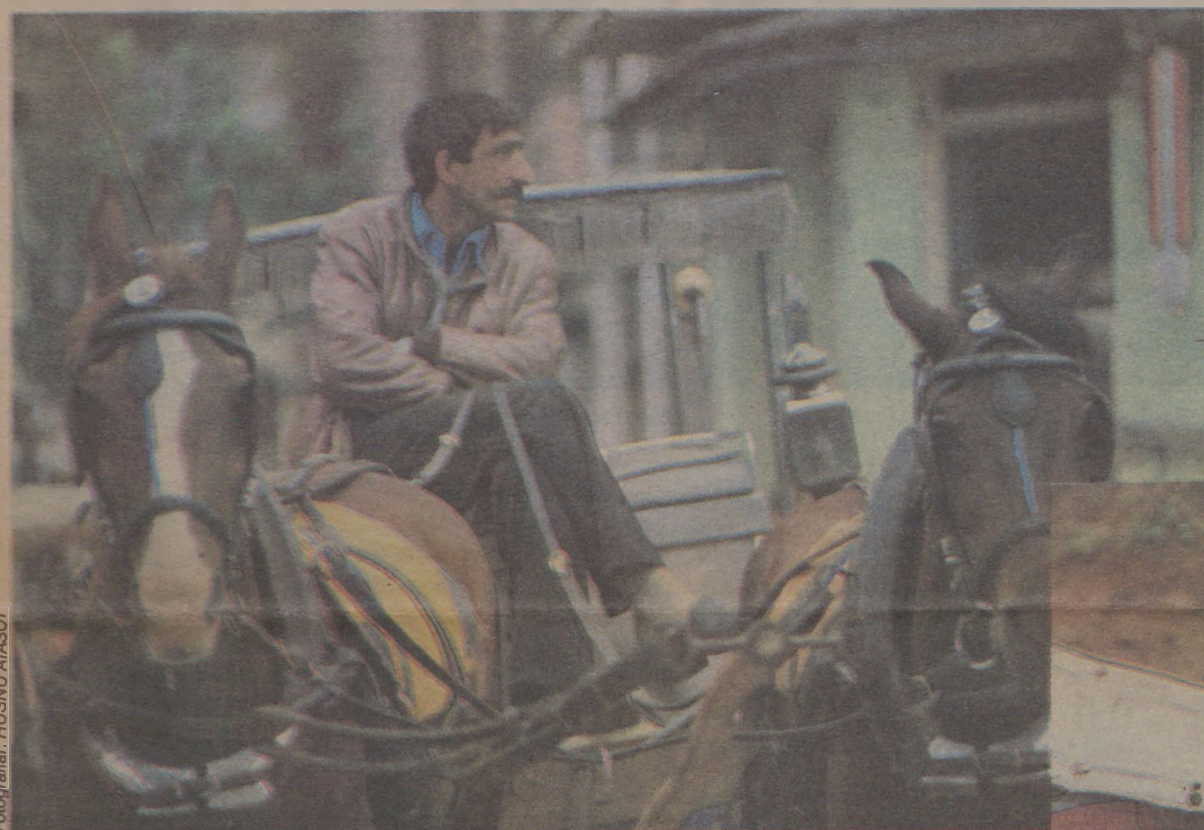
ama yine attıramadık onları ahırlarımızdan; kardeşim insan ahırda yaşar mı? Ama bunlar yaşıyor...

Ada halkı fayton ister

Hasan Ünal (50), Adalar ve İstanbul'daki faytoncuların başkanı.

"Topal Hasan" lakabıyla anılıyor. Esmer, uzun boylu, ciddi, işini sevdiği anlaşılıyor, iyi giyimli, sakın görünümlü:

... Derneğimiz önce Aksaray'daydı. Üç senedir Büyükkada'ya taşındık. Aslında bu vergi iyi olmuştur. Biz de esnaf olduğumuzu bilelim. Senede 60 bin lira önemli bir şey değildir. 80 bin lira değil, 60 bin lira. Geçen sene başladı bu uygulama. Büyükkada'da tam 223 fayton var. Hepsinin yeni plakası bulunmakta. Evet, faytonların kaldırılmasını isteyen

Fotoğraflar: HÜSNÜ ATASOY

Şimdi adalarda, emekliye ayrılmış faytonlar, çevredeki hayvanlara yuva oluşturuyor. Hastalık ya da yaşlılıktan hayata veda eden atlar ise Büyükkada'da mezarlığına bırakılıyor. 20 yıldır mesleği sürdüren Büyükkadalı fayton yapımcısı Hacı İsmail Demir, "Bir fayton arabası 2 milyona mal olur" diyor.

ada sakinleri oldu. Belediyeye başvurmuşlar. Bunun üzerine belediye anket düzenledi. Anketin sonucunda Ada halkının yüzde 65'inin faytonu istediğini, yüzde 15'inin çekimser kaldığını, yüzde 20'sinin de Ada'ya akülü arabalar getirilmesini istediğini öğrendik. Aslında Atatürk'ün Ada'ya motorlu araç getirilmemesine ilişkin bir emri vardır Meclis arşivlerinde; şurada saatin önünde bu yönde bir konuşma yapmış hatta. Dahası, motorlu araç isteyen bazı Adalılara çok sinirlenen dönemin Belediye Başkanı **Fahrettin Kerim Gökyay**, "Kafamı kızdırmayın, Ada'daki itfaiye arabalarını bile kaldırın, yerine tulumbacıları koyarım. Ada'dan faytonları kaldırmam" demiştir. Yani şu an faytoncuların kalkması gibi bir durum yoktur. Evet, Çingeneleden bütün arkadaşlar şükâyetçi. Savcılığa dilekçe verdik, onları Ada'dan attıracağız. Öte yandan belediye meclisinden yeni bir karar çıkarttık: Haziran ayının 15'inden ağustos ayının 15'ine kadar tüm inşaat faaliyetleri durdurulacak. **Adalar Güzelleştirme Derneği** ve belediyenin işbirliğiyle tüm faytonculara beyaz şapka, gri ceket verilecek. Tek tip olacak elbiseleri, adama yakışır bir şekilde. Bence faytonculuk altın devrini yaşıyor Ada'mızda. Maden bölgesindeki ahırlar kalkacak, yukarıda daha güzel bir mevkide yeni ahırlarımız yapılıyor. Birkaç aya kadar tamamlanır sanırım. Yazın nöbetçi fayton bırakırız, bunlar sabaha kadar çalışırlar. Hastası olan vardır, yaşlısı vardır, telefon ederler, faytonla alınıp, iskeleye getirilir bu insanlar. Bakın faytonlar kaldırılacakmış dediniz de, şu aklıma geldi: **İsmet Paşa'nın Heybeliada'da evi vardı**, Paşa bir keresinde makam arabasını Ada'ya motorla getirtmiş, halk bu duruma itiraz edince Paşa, ister istemez makam arabasını geri göndermek zorunda kalmış. Yani halk Adalar'da motorlu araç istemez. Bakın Belediye Başkanımız **Recep Koç**, kendisine makam arabası olarak bir fayton yaptırıyor. Bu önemli bir gelişme bence.

Ada mı, Ankara asfaltı mı?

Heybeliada'dayız. Mekân, faytonların durağı.

İsmail Uluçay (60), beyaz saçlı, topluca, efendi görünümü:

Efendim, ben doğma büyüme Adalıyım, kendimi bildim bileli faytonculukla uğraşıyorum. Faytonculuk çekilir iş değil aslında. Yiğınla sorunumuz var. Öncelikle yol sorunu. Yollarımızın çoğu bozuk, yapmadılar. Arabalarımız sık sık bozuluyor bu yüzden, atlarımız sakatlanıyor. Normal bir atın fiyatı 500, 600 bin liradır. Atları Edirnekapi'dan alınıyor. Nereden bakarsanız bakın, 2 at bir araba 3 milyonu bulur...

İsmail Uluçay anlatıyor: Tarifemizi de değiştirmediler. Geçen seneki tarife, fiyatların artış hızı göz önüne alındığında, bu tarife ile iş yapmak çok zor oluyor. Bir diğer sorunumuz da, ahırlarımızda su ve elektriğin olmaması. Suyu buradan götürüyoruz, bizim için çok zor oluyor. Atlara sularını içirdikten ve gerekli bakımlarını yaptıktan sonra bisikletlerle evlerimize dönüyoruz. Evet, bisikletlerimiz ahırda durur. Büyükkada'daki faytoncuların seyisleri vardır. Atlara seyisler bakar, seyislerin günlük yevmiyesi 5 bin liradır. Ee, tabii, Büyükkada'nın faytoncularının durumu bizden çok çok iyidir. Onların sezonu 2 ay önce başlar, 2 ay geç biter. Büyükkada'nın nüfusu yazın 250 bini geçer, haliyle bizden iyi iş yaparlar.

Mehmet Metin söze giriyor: Bakın, tek mil Adalardaki atlara bir veteriner bakar. Kendisi Büyükkada'dır; telefon ederiz, zaten işi başından aşkındır. Ya gelir ya gelmez. Biz de kocakarı ilaçlarıyla atlarımızın derdine çare bulmaya çalışırız. Bütün Adalarda yaklaşık 2000'e yakın at vardır. Bir veteriner yeter mi hiç?

Yüksel Delen (46) kır saçlı, şişmanca, rahat konuşkan:

... Doğma büyüme Adalıyım, benim ailem 70 senedir buralıdır. **Hüseyin Rahmi**'yi hatırlıyorum. O zaman küçüktüm. Arkadaşları dinlediniz. İnanın, sorunlarımız çok, anlatılanların fazlası yok, eksikliği var. Biz fay-

tonculara, siz Ada'nın sembolünüz diyolar; ama sembole hizmet veren yok. Bugün burada 26 faytoncu vardır. Bunlar 2-3 ay çalışırlar, kazançlarının yarısını da yemcilere verirler. Kışın iş bulanların sayısı 3'ü, 5'i geçmez, diğerleri işsizdir. Hepsinin çocukluğu var. Kardeşim, artık ada adalaktan çıktı, Ankara asfaltına döndü. Bakın, hastanenin 7 minibüsü, belediyenin 8-10 motorlu aracı ve askeriyenin de bir o kadar; yani 30'a yakın motorlu araç var burada. Atlar motorlu araçlardan çok korkuyor, bir de bisikletler var; geçende biri bisikletle şu arkadaşın atına çarptı, at oracıkta öldü. Hem nerede eski insanlar, eskiden itibarımız büyüktü. Akşamları sık kadınlar, güzel kızlar, tertemiz elbiseleriyle iskeleye iner, babalarını beklerlerdi; akordeonlarını alıp, mehtap gezintisine çıkar-

Büyükkadalı faytoncuların çoğu tek tip elbiseyi bir türlü benimseyemiyor. Ancak "Beyaz şapka fena değil, işe yarıyor" diyorlar. Zengin bir geçmişli olan faytonculuğun son temsilcileri, "Nerede o eski şehlevend faytoncular, nerede o eski küheylanlar" diye düşünüyor olmalı...

lardı. Şimdi delikanlılar, kızlar, ellerinde koca koca teyplerle adaya geliyor, hem de teyplerinin sesini sonuna kadar açarak. Bir şey diyemiyoruz tabii. Eskiden bu adada kapı, pencere açık yatardık, kilit bilmezdik.

Sait Faik beni severdi

Burgazada'dayız. Mekân, yine faytoncuların durağı. Karşımızda, rastladığımız faytoncuların en yaşlısı var.

Hasan Karatorun (64), zayıf, burma bıyıklı, cana yakın:

...1932 senesinden beri bu adadayım; buraya geldiğimde ufaktım; Ada'da hep Rumlar vardı; o zaman karakolda polis kumandanı bir akrabam vardı; onun yanında kaldım. Rumlar beni istemediler önceleri, adaya dışarıdan kimse giremez dediler. Zor bela kendimi kabul ettirdim onlara. **Sait Faik**'i iyi tanırım, beni çok severdi. Bizim sorunlarımızın başında ahırlarımızda suyumuzun olmayışı geliyor. Ahırlarımızda elektrik de yok, kışın yağmur yağınca ahırlar balçık gibi oluyor, üstelik karanlıkta, çok zorluk çekiyoruz. Bir de, anacaddemiz asfalt değil, yolumuz tamamlanmadı daha; ara yollar asfaltlandı da, Kalpazankaya yolumuzun tamamı asfaltlanmadı; toz toprak içinde kalıyoruz. Atlarımız hastalanınca veterinerden ilaç alamıyoruz; ilaçlarını almaya Sağmalcılar'a gidiyoruz.

Veli Bakır (57), şişman, sevrek saçlı, Adalar Belediye Başkanı **Recep Koç**'un hayranı:

...Kardeşim, sorunlar bitmez, ama bu başkının Allahı var, söz verdi mi yapar o adam; az bir yolumuz kaldı yapılmadık, o da olacak, söylesek ahırlarımızda su ve elektrik getirir. Neden? Çalışkan adam, işini bilen

adam, önceki başkanlar hiçbir şey yapmadı bize...

Başkan elimi bile sıktı

Mahmut Bakır (35) oldukça esmer, bıyıklı, dinamik görünümü:

...Doğru söylüyor; geçende Başkan'a gittim, benim elimi bile sıktı, şimdi görülmüş şey mi, bir başkanın faytoncunun elini sıkması. Halimizi hatırlamızı sordu. Bir cenazemiz olur, adaya geldiğinde önce bizim yanımıza gelir, halimizi hatırlamızı sorar. Eskiden fayton ehliyeti için ta Maslak'a gidilirdi. Şimdi ehliyet almak isteyenler Büyükkada'ya gidiyor; trafik polisi, sınavı orada yapıyor. Kaç sene önce 4 plaka için 25 bin lira vermişim şimdi ise 4 plaka için 3 bin lira verdim. Bize her türlü kolaylık sağlanıyor anlayacağınız..

Hakkı Yılmaz (40), beyaz saçlı, pala bıyıklı, konuşkan, şakacı, okuma yazması yok, "tek tip" elbiseli:

Başkana laf yok; geçende yanına gittim, elimi sıktı, halimi hatırlamı sordu. Eskiden Belediye binasının önünden geçemezdik; şimdi içine bile giriyoruz. Bakın, tek tip elbisemi de giydim. Benden iyisi yok...

Hasan Karatorun, arkadaşına kızıp söze giriyor:

...Ne şimdi bu elbise? Mahkûmlar gibi; yok arkadaş, ben tek tip elbise giymiyorum. İsterlerse ceza kessinler; elbise giydireceklerine, sorunlarımızı çözsünler. Şuraya bir korkuluk bile yapmadılar. (Eliyle faytonların durduğu yeri işaret ediyor). Nitekim geçende bir at denize düştü... □

Reşat Ekrem Koçu'nun kaleminden fayton:

Döşemesi kadife, fenerleri pırlıl pırlıl

Tarihçi **Reşat Ekrem Koçu**, İstanbul Ansiklopedisi'nde

faytonu şöyle tanımlıyor: "Aslı Fransızca'dan **Phaeton** (Faeton); körüklü açık binek arabası (Şemseddin Sami, Kamusi Türkî).

Dört tekerlekli, ön tekerlekleri küçük, arka tekerlekleri büyük, tek oklu ve çift at koşulur. öndeki arabacı yeri yüksekte, körük çekildiği zaman arabacı körük dışında kalır. Arabaya ön ve arka tekerleklerin çamurlukları arasına yerleştirilmiş basamakla binilir; dört kişilik arabadır; iki kişi, yüzleri gidış istikametinde arkaya sabit yere, iki kişi de onların karşısına bakan yere oturur. Körük bilhassa yağmurlu havalarda çekilip açılır; bacakların ıslanmaması için de diz üstüne çekilir bir muşambası vardır; körük dışında kalan arabacılar da bir gocuk yahut yağmurluk giyerler. Arabacı yerinin iki yanında da birer feneri vardır."

Koçu'nun anlattığına göre fayton, İstanbul'a (ve Türkiye'ye) **Sultan Abdülmecid** döneminde saray ve konak arabası olarak girmiş. **Sultan Abdülaziz** döneminde ise faytonlar kiralınmaya başlanmış. Zaten o dönemlerde tek ulaşım aracı ve yine atların kullandığı "Lando" ve "Kupa" adı verilen kapalı arabalardı.

Sultan II. Abdülhamit döneminde, kadınların faytona binmelerinin yasak olduğunu anlatan R.E. Koçu, kiralık faytonlar için şöyle diyor:

"İstanbul'un kira faytonları ilk zamanlar gayet süslü pırlıl pırlıl arabalardı. Fayton sürücülere, çehresi güzel şehlevend delikanlılardan seçilir, o gençler pek süslü giydirilirdi. Kıyafetleri içinde umumiyetle Rumeli kesimi cepken ve potur tercih olunurdu.

Günümüzde ise süslü, pırlıl pırlıl bir fayton görmek neredeyse imkânsız hale gelmiş. Süslü giysiler yerine de, bir faytoncunun dediği gibi, 'mahkûm elbisesi'ne benzeyen gri ceket, beyaz keten şapkadan ibaret tek tip elbise giymeye mecbur tutulmuş faytoncular.

Motorlu araçlar karşısında tutunamayan faytonlar, artık İstanbul içinde hemen hiç kullanılmıyor. Geçmişin bu gözde aracı, yalnızca "Prens Adaları"nın içinde (Büyükkada, Heybeli, Burgazada) tutunmaya çalışıyor simdilik. □

